

10. Документи до історії звільнення митрополита – Ісповідника та його Ювілеїв. Матеріали до історії Української Церкви // Наукові записки Українського Вільного Університету. – Мюнхен; Рим; Париж; Biliious, 1969. – 573 с.
11. Казимир Б. Митрополит Йосиф (Мої спогади з воєнних років, 1939–1944) // Наукові записки Українського Вільного Університету. – Мюнхен; Рим; Париж, 1969. – С.543–559.
12. Ленчик В. Патріарх Й.Сліпий як ректор Духовної Семінарії і Богословської Академії у Львові // Пам'яті Патріарха. – Львів: Місіонер, 1994. – С.51–63.
13. Берестейська унія в сучасному насвітленні. – Чикаго, 1976. – 44 с.
14. Дмитрів І. В дев'ять десятиліття патріарха Йосипа І // Визвольний шлях. – 1982. – Кн.2. – С.132–138; Дмитрів І. Митрополит Андрей Шептицький // Визвольний шлях. – 1984. – Кн.11. – С.1290–1297.
15. Матла З. Митрополит Андрей Шептицький і українське підпілля (передрук з 1949 року) // Визвольний шлях. – 1984. – Кн.12. – С.1452–1455.
16. Мартирологія Української Церкви / Упоряд. О.Зінкевич, Т.Лончина. – Торонто, Балтимор, 1985. – 839 с.
17. Magocsi P. Krawchuk A. Mortality and Reality The Life and Times of metropolitan Andrei Sheptytskyi. – Edmonton, 1989. – 460 p.
18. Будзинський Г. Про одну велику брехню // Визвольний шлях. – 1989. – Кн.2. – С.239–243.
19. Федорів Ю. Історія церкви в Україні. – Торонто, 1967. – 362 с.
20. Бедрій А. “Плоть нічтоже, дух животворець” // Визвольний шлях. – 1984. – Кн.11. – С.1331–1345.
21. Фельдман О. Ізраїльська преса про братів Шептицьких (кореспонденція з Єрусалиму) // Визвольний шлях. – 1987. – Кн.1. – С.22–82.
22. Назарко І. Митрополит Андрей Шептицький // Назарко І. Київські і Галицькі митрополити. – Торонто, 1962. – С.222–240.
23. Горняткевич Д. Апостол Любові // Визвольний шлях. – 1960. – Кн.1. – С.7–11.
24. Воронін О. Відродження у вирі війни // Український Православний календар. – 1988. – №6. – С.34–39.
25. Ukraine during World War II: History and its Aftermath. – Edmonton, 1986.
26. Косик В. Україна і Німеччина у Другій Світовій війні. – Париж–Нью-Йорк–Львів, 1993. – 662 с.
27. Krawchuk A. Christian Social Ethiks in Ukraine: The Legacy of A.Sheptyckuj. – E. O., T: Kiys – Cius, 1997. – 404 p.
28. Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький: Його життя і заслуги. – Б. м., 1990. – 63 с.
29. Збірник популярно-наукових доповідей і статей та іншого архівного матеріалу, скомплектований з нагоди відзначення 45-ї і 50-ї річниць смерті митрополита А.Шептицького. – Філадельфія, 1994. – 405 с.
30. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст. – К.: Либідь, 1993. – 228 с.
31. Жуковський А. Митрополит Андрей Шептицький і православ'я // Науковий збірник Українського Вільного Університету. – Мюнхен: УВУ, 1992. – Т.15. – С.37–57.
32. Козак М. Пом'яни, Господи, душі слуг твоїх. – Львів, 2002.
33. Путько-Стех А. У пам'яті єпископам і священникам-мученикам Української Греко-Католицької Церкви (частина II) // Визвольний шлях. – 2002. – Кн.5. – С.70–78.

In the article development and achieving historiography of Ukrainian foreignness is analysed in the study of position of the Ukrainian Greek-Catholic church in a period fascist occupation, and also payment of the Ukrainian historians of Diasporas is exposed in the matter of its “rehabilitation”.

Key words: UGCC, a metropolitan A.Sheptycky, is a religiously church policy, German of occupation mode, Ukrainian foreignness.

УДК 930.1:94(477.8)+37.014.

ББК 63.3(4Укр)52

В.В. Жупник

ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ В СИСТЕМІ ОСВІТИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1944–1953 рр.): ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті зроблено спробу на основі аналізу історіографічних досліджень розкрити основні аспекти та напрямки освітньої політики радянського режиму й показати їхній вплив на свідомість західноукраїнського населення.

Ключові слова: радянська політика, історіографічний аналіз, заангажованість, некомпетентність, надмірна заідеалізованість, західноукраїнський регіон, марксистська ідеологія, інтелігенція, освітні процеси, комплексне дослідження, діаспорна історіографія.

Проблема інтеграції в 1944–1953 рр. західноукраїнських земель у радянське середовище до сьогодення породжує неоднозначні наукові висновки та судження і є однією з найгостріших в українській історіографії. У цьому контексті актуальним залишається вивчення освітньої політики радянської влади.

Розглядаючи історіографію цієї проблеми, слід зауважити, що науковці, які перебували в Україні, на відміну від діаспорних дослідників, мали хоча й обмежений, проте значно ширший доступ до різного роду джерел, насамперед архівних документів. Відповідно, можливість зацікавлення, навіть при великому бажанні діаспорних науковців, була мінімальною. Отже, фактологічне забезпечення досліджень було різним. Неоднаковими були й методологічні підходи до аналізу освітніх процесів як у західному регіоні, так і в Україні загалом.

Процес накопичення історіографічних джерел із даної проблематики радянською наукою можна поділити на два етапи. Перший (друга половина 40-х – середина 80-х років ХХ ст.) – етап, окреслений пануванням в Україні офіційної радянської історіографії, яка позначалася відповідною однобічністю підходів та ідеологічною зашореністю. Другий період (друга половина 80-х – початок 90-х рр.) започаткував собою надалі зростаючу критику соціалізму та “відхилен” від принципів марксизму-ленінізму, проте суттєвих зрушень у цей час не відбулося.

У період розбудови незалежної України відбувся логічний розрив зі старою методологією і зародилися якісно нові погляди на проблему.

Упродовж першого етапу дослідники радянської України з огляду на відомі обставини, а дехто з кон’юнктурних міркувань, дотримувалися принципу партійності та класового підходу у висвітленні досліджуваних процесів, нерідко вдаючись до фальсифікацій та різних маніпуляцій історичних процесів. Їхні праці були переповнені методологічними вадами та ідеологічною заангажованістю.

Період “відлиги” дав певний поштовх до розширення тематики досліджень. У цей час навіть згадуються окремі “прорахунки” в політиці партії та критикуються сталінські “перегини”. Проте, разом із цим, продовжував діяти так званий “одобрямс”, або інерція “позитивності”, у висвітленні політики партії і перетворень досліджуваної доби. Однією з таких праць періоду хрущовської “відлиги” стала колективна монографія “Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР (1917–1967)” [36]. Автори наводять значний фактичний матеріал та, характеризуючи кількісні і якісні показники позитивних змін у системі освіти, спираються на опубліковані джерела, а не використовують архівних документів. Окрім того, роботи переважані посиланнями на праці класиків марксизму-ленінізму, що засвідчувало перевагу ідеології над науковістю.

Кінець 1950-х рр. був позначений появою наукових праць, присвячених окремим аспектам культурного розвитку західного регіону України, які за ідеологічною спрямованістю нічим не відрізнялися від попередніх. У радянську історіографію органічно впліталися дослідження, в яких висвітлювалася роль соціалістичних перетворень у західноукраїнському регіоні, започаткованих у період довоєнної радянської країни. Звичайно, пріоритетне значення відводилося позитивним зрушенням у галузях економіки, соціальної сфери, освіти, культури. Ідеологічно заангажовані праці В.Маланчука [32; 33], І.Богодиста [5], А.Зубаня [13] хибують упередженим аналізом історичного процесу та суб’єктивізмом.

Продовженням зазначеного курсу й тематики стала узагальнююча праця істориків Інституту суспільних наук АН УРСР “Торжество історичної справедливості. Закономірність возз’єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській радянській державі” [48]. В останньому розділі “Розквіт соціалістичної за змістом і національної за формою культури на західноукраїнських землях” подано доволі багатий, але однобічний, фактичний матеріал щодо становлення й розвитку мережі шкіл, технікумів

і вищих навчальних закладів. Проте розгляд питань, які були предметом дослідження, подавався відірвано від особливостей суспільно-політичного життя в регіоні, пов'язаних із гострою політичною боротьбою між радянським режимом і націоналістичним підпіллям.

Роль організатора “вирішення” національного питання в західних областях УРСР, яка відводилася Комуністичній партії СРСР, виразно простежується в працях В.Маланчука. Його робота “Торжество ленінської національної політики (Комуністична партія – організатор розв'язання національного питання в західних областях України)” [33] була своєрідним еталоном для радянських науковців, особливо ж для дослідників історії західноукраїнського регіону.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми як в історичному, так і в історико-культурологічному плані порушувалися в працях М.Грищенка [9; 10], С.Гутянського [11], О.Завадської [12], О.Кірсанової [14], Р.Ростікуса [39; 40], В.Шийчука [51; 52], Д.Щербини [55]. Безумовно, більшість їхніх висновків, витриманих у дусі марксистсько-ленінської методології, чітко окреслила їх апологетичну спрямованість.

Варто також виділити доволі вагомий доробок І.Кошарного у вивченні даної проблематики. Проте, висвітлюючи у своїх роботах “Культурні перетворення в західних областях УРСР” [18] та “У сузір'ї соціалістичної культури (1939–1958)” [19] здобутки культурного будівництва, він свідомо замовчував об'єктивні чинники й специфічні моменти розвитку західноукраїнського регіону, які значною мірою визначали становлення освітніх процесів та формування вчительського й викладацького корпусу приєднаних територій.

Слід відзначити й колективну працю “Розквіт народної освіти в західних областях України” [41], яка приурочена 40-річчю “возз'єднання” західноукраїнських земель з УРСР. В ній висвітлено основні напрямки формування нової системи освіти та середовища “робітничо-селянського” вчителства. Позначена особливою заполітизованістю, вона нагадувала швидше посібник для пропагандиста, аніж наукове дослідження.

Окрему групу праць радянських істориків присвячено ліквідації неписьменності та малописьменності серед дорослого населення західноукраїнського регіону [53; 54]. Тут потрібно зазначити, що нерідко статистичні дані щодо кількісного складу облікованих неписьменних і малописьменних осіб були малодостовірними, а кількісні показники суттєво завищувалися з метою швидкого, а головне, успішного звіту для вищих інстанцій.

Різні особливості та нюанси розвитку професійно-технічної освіти західних областей України розглядалися в працях Ю.Курносова та А.Бондар [24], Г.Терещенка [47], П.Челака [49] та інших. Характерно зазначити, що напрямок цих праць був статистично-ідеологічний, а не жорстко пропагандивний.

Серед дисертаційних праць, що торкаються теми нашого дослідження, треба назвати кандидатські дисертації Т.Белогурової [4], Л.Кисельової [17] П.Поустовського [37], підготовлені в руслі історико-компартиїної науки.

Друга половина 80-х років ознаменувала собою новий період у дослідженні окресленої проблеми, який характеризувався пошуком нових концептуальних підходів. Розширений доступ до архівних фондів, відкриття спецсховищ бібліотек дозволили історикам більш повно відтворювати суперечливий і драматичний характер подій, які значною мірою вплинули на процес формування й діяльність педагогічної еліти регіону. З'явилися публікації, які стали початковою засадою критичного переосмислення сталінізму та спроби об'єктивного аналізу історичного розвитку України сталінської доби, у тому числі й західного регіону України. Проте окремі розробки рубежу 80–90-х рр. ХХ ст. характеризувалися крайньою радикальністю: надмірним негативізмом усього радянського, невиправданою ідеалізацією всього нового, яке з'являлося й було викли-

кане перехідним періодом історичної науки. Не можна не помітити й іншого: вітчизняна публіцистика сприймала все, що виходило з-під пера західних радянологів, як більш правдиве в порівнянні з оцінками вітчизняної історіографії.

Відновлення української державності зумовило появу нових підходів до оцінки повоєнного періоду. З'явився ряд досліджень узагальнюючого характеру [56; 57], в яких зроблена спроба поглянути на цей період в історії України з виключно нових науково-світоглядних позицій у контексті світового історичного процесу. Треба відзначити, що в працях В.Барана [1; 2], Я.Грицака [8], В.Литвина [29], М.Макари [31], С.Сворака [43–45], колективній монографії В.Кременя, Д.Табачника, В.Ткаченка [23] та інших робився певний акцент на висвітлення своєрідності суспільно-політичного життя в західноукраїнському регіоні в повоєнний період.

Ряд важливих сюжетів впровадження освітньої політики сталінської тоталітарної системи став предметом досліджень Ю.Шаповала [50], який на основі невідомих раніше документів і матеріалів проаналізував складний перебіг суспільно-політичних процесів в Україні у 20–50-х рр. ХХ ст. Автор наголосив на масовій русифікації освіти та тенденційності викладу матеріалу як учительським, так і викладацьким складом.

У тринадцятому томі 15-томного видання “Україна крізь віки” [3] В.Баран та В.Даниленко, аналізуючи значний фактичний матеріал, розкрили неоднозначність і суперечливість “соціалістичних реформ” у західноукраїнському регіоні, відзначили, що зрушення у сфері освіти, науки й культури відбувалися на тлі насильницької радянізації, масових репресій та депортацій, спрямованих на нейтралізацію патріотично налаштованої місцевої інтелігенції.

Монографія І.Біласа [6] детально розкриває механізм дії репресивно-каральних органів, спрямований на залякування та підпорядкування місцевої інтелектуальної еліти регіону, серед якої чільне місце займала педагогічна й наукова. Унікальність зазначеного дослідження в тому, що в другому томі сконцентровано документи партійно-державного керівництва, переважна більшість яких ще донедавна зберігалася в спецфондах.

Однією з перших спроб сучасної історіографії з нових позицій підійти до вивчення ролі західноукраїнської місцевої інтелігенції в суспільно-політичному житті регіону стала монографія О.Рубльова і Ю.Черченка [42]. Критичний підхід до історії розвитку західноукраїнського регіону дозволив авторам об'єктивно висвітлити всю суперечність процесу інтегрування регіону в єдину радянську систему. Аналізуючи численні факти, автори переконливо довели, що, зміцнюючи тоталітарну державу, сталінське керівництво свідомо спрямовувало удари проти національно свідомої західноукраїнської інтелігенції. Однак схематичність розкриття процесів, які відбувалися у сфері освіти, не відобразила повної картини того, що відбувалося.

Терміном “радянізація” суперечливий процес насадження тоталітарних політичних, економічних і соціальних структур окреслив у своїх дослідженнях В.Ковалюк [15; 16]. Він зазначав, що в західноукраїнському регіоні не лише копіювалося те, що відбувалося в СРСР у жахливі 20–30-ті роки ХХ ст., а проходили значно складніші процеси, пов'язані з протиборством двох ворогуючих сил – радянського тоталітарного режиму та націоналістичних сил ОУН і УПА. Деяко глибше процеси радянізації на початку суспільних перетворень у західних областях України проаналізовані в праці К.Кондратюка та С.Кондратюк [22].

Основні напрямки діяльності педагогічної і наукової еліти західноукраїнського регіону знайшли відображення в монографії і статтях Т.Марусик [34; 35]. Зокрема, у праці “Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40–50-ті рр. ХХ ст.)” [34] розкрита участь окремих груп інтелігенції в суспільно-політичному житті краю. Один із розділів присвячений прагненням педагогічної і

наукової еліти не тільки зберегти кращі культурні надбання людства, а й передати їх молодому поколінню.

Розвитку народної освіти в західноукраїнському регіоні присвячено ряд наукових праць С.Сворака [43–45]. У них аналізуються місце й роль освітньо-виховної системи в суспільно-політичному житті краю в тогочасному часовому вимірі. У низці статей С.Сворака розкриває процеси політичної фільтрації вчителства регіону, які здебільшого завершувалися спланованими репресивними акціями. Уперше в українській історіографії автор приділив значну увагу освітній політиці націоналістичних організацій.

Прагнення висвітлити суспільно-політичний та культурний розвиток регіону через призму життя, діяльності й долі окремих особистостей зумовили появу публікації Ю.Сливки [46] та інших.

Новітнім явищем у процесі відродження незалежної України став необмежений доступ до історіографічної спадщини української діаспори. За часів радянської доби, коли об'єктивне і всебічне вивчення історичного минулого українського народу було практично неможливим, українські діаспорні вчені зробили значний внесок у висвітлення суспільно-політичного й культурного життя західноукраїнського регіону в умовах сталінського тоталітарного режиму.

На морально-ідеологічну зашореність радянської історіографії ще в 1957 р. звернув увагу професор Інституту вивчення СРСР Б.Крупницький [25, 26]. Автор зробив цілком слушний висновок: “Українські автори мали розглядати український історичний процес як підбудову до російського історичного процесу” [25, с.65].

На відміну від радянської наукової тенденційності, на Заході йшла активізація дослідження питань, пов'язаних з одним із найскладніших періодів в історії України – другої половини 40–50-х рр. ХХ ст. У працях А.Білинського [7], І.Коляски [20], Г.Костюка [22] та інших аналізуються процеси функціонування радянської системи в українському суспільстві, які значною мірою впливали на становище та діяльність національної еліти. Аналізуючи українську зарубіжну історіографію, не можна оминати увагою фундаментальні історіософські праці І.Лисяка-Рудницького [27; 28], в яких історик торкається проблем післявоєнного розвитку західноукраїнського регіону, його освіти й культури, в контексті історії України другої половини ХХ ст.

Незаперечні факти боротьби партійно-державного керівництва з українським націоналізмом у сфері культури в повоєнний період навів Д.Лобай у своїй праці “Непереможна Україна” [30].

Слід відзначити, що ряд досліджень західних авторів відзначається глибоким аналітизмом і скрупульозним вивченням опублікованих джерел. Проте з відомих причин вони значною мірою позбавлені архівних документів, що звузило їх науковий потенціал.

Підсумовуючи вищесказане, треба відзначити, що аналіз історіографічної бази даної проблематики дозволяє зробити такі висновки.

По-перше, проблема становлення й розвитку радянської системи освіти на західноукраїнських землях у повоєнний період знайшла відображення в історичній літературі та узагальнюючих працях лише в контексті інших проблем, присвячених якійсь одній темі, або ж розглядалася в обмежених територіальних чи хронологічних рамках.

По-друге, у 90-ті роки ХХ ст. та на початку ХХІ ст. зріс інтерес до історії освітніх процесів, накреслені нові аспекти її вивчення, розширилися можливості використання нових документів, з'явився ряд публікацій.

По-третє, виходячи з наукової та пізнавальної значимості досліджуваної проблеми, назріла необхідність комплексного дослідження, в якому було б розкрито основні тенденції та характерні особливості становлення й розвитку нової системи освіти,

простежено еволюцію партійно-державної політики щодо освітньої галузі та відтворено реальну атмосферу, в якій перебувало західноукраїнське вчительство.

1. Баран В. Україна 1950–1960-х рр. – Львів: Ін-т українозн-ва ім. І.Крип'якевича НАН України, 1996. – 445 с.
2. Баран В. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.). – Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – 667 с.
3. Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-ті роки). – В 15 т. – К.: Альтернатива, 1999. – Т.13. – 302 с. (“Україна крізь віки”).
4. Белогурова Т. Деятельность партийных организаций западных областей Украины по созданию советской системы образования (1939–1950 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Ровно, 1970. – 20 с.
5. Богодист І. Соціалістичне будівництво в західних областях УРСР (1945–1950). – К.: Вид-во Київського держ. ун-ту, 1966. – 176 с.
6. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: В 2-х кн. – К.: Либідь; Військо України, 1994. – Кн.2. – 688 с.
7. Білінський А. В концтаборах СРСР. 1944–1955. – Мюнхен–Чикаго: Орлик, 1961. – 379 с.
8. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ–ХХ століття. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.
9. Грищенко М. Народна освіта в західних областях УРСР. – К.: Рад. школа, 1968. – 80 с.
10. Грищенко М. Розвиток народної освіти на Україні за роки Радянської влади. – К.: Вища школа, 1957. – 44 с.
11. Гутянський С. Здійснення ленінських принципів народної освіти на Україні. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 106 с.
12. Завадская О. Развитие общеобразовательной школы Украины в период строительства коммунизма. – К.: Изд-во Киевского ун-та, 1968. – 266 с.
13. Зубань А. Боротьба Компартії України за розвиток народної освіти та підготовку кадрів для народного господарства (1945–1952). – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1967. – 232 с.
14. Кірсанова О. Розвиток суспільно-політичної активності трудящих західних областей УРСР у процесі будівництва основ соціалізму. – К.: Наук. думка, 1981. – 221 с.
15. Ковалюк В. Культурологічні та духовні аспекти “радянизації” Західної України (вересень 1939 – червень 1941 рр.) // Український історичний журнал. – 1993. – №2–3. – С.1–17.
16. Ковалюк В. Західна Україна на початку Другої світової війни // Сторінки історії України: ХХ століття. – К.: Освіта, 1992. – 336 с.
17. Киселева Л. Историография борьбы Коммунистической партии Советского Союза за культурные преобразования в западных областях УССР (1939–1958 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – К., 1977. – 18 с.
18. Кошарний І. Культурні перетворення в західних областях УРСР // У боротьбі за світлі ідеали комунізму. – Львів: Каменяр, 1970. – С.78–86.
19. Кошарний І. У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у возз'єднаних областях Української РСР (1939–1958 рр.). – Л.: Вид-во Львівського ун-ту, 1975. – 239 с.
20. Коляска І. Освіта в Радянській Україні. Дослідження дискримінації і русифікації. – Торонто: Peter Martin Assotiation, 1970. – 245 с.
21. Костюк Г. Сталінізм в Україні (Генеза і наслідки). – К.: Смолоскип, 1995. – 508 с.
22. Кондратюк К., Кондратюк С. Репресії органів НКВС проти населення західних областей України (1939–1941) // Наукові зошити історичного факультету ЛНУ. – Л.: Вид-во Львівського ун-ту, 2000. – Вип.3. – С.146–149.
23. Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. Україна: альтернативи поступу. Критика історичного досвіду. – К.: Arc-Ukraine, 1996. – 778 с.
24. Курносів Ю., Бондар А. У навчанні та праці: Підготовка кадрів інтелігенції в УРСР. – К.: Наук. думка, 1964. – 343 с.
25. Крупницький Б. Українська історична наука під Советами (1920–1950). – Мюнхен: Інститут для вивчення СРСР, 1957. – 120 с.
26. Кравченко В.О. Прокляті народом. – Харків: Прапор, 1979. – 77 с.
27. Лисяк-Рудницький І. Еволюція радянської України // Історичні есе. – К.: Генеза, 1994. – Т.2. – С.294–305.
28. Лисяк-Рудницький І. Нариси з історії нової України. – Львів: Меморіал, 1991. – 191 с.
29. Литвин В. Україна: досвід та проблеми державотворення: 90-ті роки ХХ ст. – К.: Наук. думка, 2001. – 558 с.
30. Лобай Д. Непереможна Україна (факти про боротьбу Москви з українським націоналізмом на культурному фронті по Другій світовій війні). – Вінніпег: Видання КУ Канади, 1950. – 240 с.
31. Макара М. Закарпатська Україна: Шлях до возз'єднання: досвід розвитку (жовтень 1944 – січень 1946 р.). – Ужгород: Закарпаття, 1995. – 160 с.

32. Маланчук В. Соціалістичні перетворення в західних областях УРСР. – К.: Тов-во для поширення політ. і наук. знань, 1957. – 48 с.
33. Маланчук В. Торжество ленінської національної політики (Комуністична партія – організатор розв'язання національного питання в західних областях України). – Л.: Книж.-журн. вид-во, 1963. – 696 с.
34. Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40–50-ті рр. ХХ ст.). – Чернівці: Рута, 2002. – 463 с.
35. Марусик Т. Роль науково-педагогічної інтелігенції західних областей України у національному вихованні студентів (друга половина 40-х років – перша половина 50-х років ХХ ст.) // Проблеми національного виховання в системі неперервної освіти: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (17–19 листопада 1999 р.). – Чернівці: Рута, 1999. – С.124–128.
36. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР. 1917–1967. – К.: Рад. школа, 1967. – 483 с.
37. Поустовский П.Г. Культурное строительство на Буковине. 1940–1950 гг.: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Киев, 1954. – 21 с.
38. Романенко М.І. Освіта як об'єкт соціально-філософського аналізу. – Донецьк: Промінь, 1998. – 131 с.
39. Ростикус Р. Ідейно-виховна робота у вузах західних областей України // Наукові записки Чернівецького університету. Серія історичних наук. – Чернівці: Вид-во Чернівецького ун-ту, 1959. – Т.35. – С.49–58.
40. Ростикус Р. Розвиток і зміцнення вищої школи в західних областях УРСР (1944–1955) // Чернівецький університет: Збірник наукових праць історичного факультету. 40 років Великої Жовтневої соціалістичної революції. – Чернівці: Вид-во Чернівецького ун-ту, 1957. – С.78–86.
41. Розвиток науки в західних областях Української РСР за роки радянської влади. – К.: Наук. думка, 1990. – 459 с.
42. Рубльов О., Черченко Ю. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції: 20–50-ті роки ХХ ст. – К.: Наук. думка, 1994. – 349 с.
43. Сворац С. “Чистка” педагогічних кадрів загальноосвітніх шкіл західних областей України (1950–1951 рр.) // Наукові записки національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Історичні науки. – К.: Вид-во ун-ту ім. М. Драгоманова, 1999. – С.116–129.
44. Сворац С. Молодіжний націоналістичний рух у школах та вузах західних областей України (1944–1953 рр.) // Галичина. – 1998. – №1. – С.144–151.
45. Сворац С. Народна освіта в західноукраїнському регіоні: історія і етнополітика (1944–1964 рр.). – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 238 с.
46. Сливка Ю. Львівський період науково-педагогічної діяльності Олександра Карпенка (1949–1979) // Галичина. – Івано-Франківськ: Вид-во Плай, 2001. – Вип.5–6: На пошану проф. О.Карпенка. – С.11–20.
47. Терещенко Г. Організаторська діяльність Комуністичної партії по підготовці робітничих кадрів на Україні. – К.: Вища школа, 1974. – 160 с.
48. Торжество історичної справедливості. Закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній радянській державі. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1968. – 802 с.
49. Челак П. Підготовка кадрів робітників у західних областях УРСР в системі трудових резервів // Вісник Львівського державного університету. Серія історична. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1970. – Вип.6. – С.33–39.
50. Шаповал Ю. Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії. – К.: Наук. думка, 1993. – 351 с.
51. Шийчук В. Допомога братніх народів СРСР у ліквідації економічної відсталості західних областей УРСР (1939–1941 рр.) // Український історичний журнал. – 1979. – №9. – С.109–118.
52. Шийчук В. Соціалістичне змагання в західних областях Української РСР (1939–1941 рр.) // Український історичний журнал. – 1978. – №4. – С.106–112.
53. Шпортенко О. Здобутки освіти дорослих на Україні // Радянська школа. – 1972. – №7. – С.29–35.
54. Шевченко Н. Боротьба за ліквідацію неписьменності і малописьменності та підвищення загальноосвітнього рівня жінок західних областей України (1945–1950 рр.) // Український історичний журнал. – 1983. – №6. – С.105–112.
55. Щербина Д. Развитие народного образования на Буковине. – Черновцы: Изд-во Черновицкого госуд. ун-та, 1961. – 283 с.
56. Історія України: нове бачення: У 2 т. – К.: Україна, 1996. – Т.2. – 494 с.
57. Історія України / Керівник авт. кол. Ю.Зайцев. – Львів: Світ, 1996. – 488 с.

The article reflects a research based on historic-graphical studing. Its done to discover main aspects and directions of educational politics during soviet regime as well as to show their influence on consciouness of population in Western Ukraine.

Key words: Sovietization, historic-graphical analysis, like minded, noncompetence, overridealization, western ukrainian region, Marks ideology, inteligetisia, educational processes, complex research.